

ՅՈՒՐԱՅԻ ՏԵՐՄԻՆԵՐԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ. ԴՐԱՆՑ ՏԵՂԱՅՆԱՑՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ՈՒ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

ՌԻՏԱ ՍԱԴԱԹԵԼՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

Տերմինաբանության մշակումն ու կատարելագործումը միշտ էլ եղել են լեզվաբանների ուշադրության կենտրոնում: 21-րդ դարում գիտության, սպորտի և հատկապես ՏՏ ոլորտի աննախընթաց զարգացմանը զուգահեռ ստեղծվում են հազարավոր նոր տերմիններ, որոնց համակարգումը և նորմավորումը պարտադիր պահանջ են նոր ձեռք բերած գիտելիքի հեշտ յուրացման համար: Գլոբալացման հետևանքով ազգերի միջև տեղի են ունենում նաև մշակութային տարբեր փոխանակումներ: Դրա վառ դրսևորումներից մեկը հնդկական կրոնական ուսմունքներից մեկի՝ յոգայի տարածումն է ամբողջ աշխարհով մեկ: Ճիշտ է, ժամանակակից աշխարհում այն ավելի շատ հանդես է գալիս որպես ֆիզիկական վարժությունների համակարգ, այնուամենայնիվ յոգայի փիլիսոփայական և գաղափարական հիմքը ամենուր նույնն է, որի փոխանցման գործում մեծ դեր է խաղում յոգայի տերմինաբանությունը:

Բանալի բառեր – յոգայի տերմինաբանություն, սանսկրիտ, փոխառություն, տեղայնացում, պատճենում, իմաստային նորաբանություն

Յոգան՝ որպես ուսմունք, առաջացել է հազարամյակներ առաջ հին Հնդկաստանում, այնուհետև գուրուները յոգայի ուսուցիչները, այն ներմուծել են Արևմուտք: 20-րդ դարի վերջում արդեն յոգան մեծ տարածում է գտնում ամբողջ աշխարհում, բայց ավելի շատ իբրև ֆիզիկական վարժությունների համակարգ: Իրականում այն ենթադրում է մարդու ոչ միայն ֆիզիկական, այլև մտավոր և հոգևոր զարգացում:

Յոգան վերջին տարիներին տարածում է ստացել նաև Հայաստանում, որտեղ, սակայն, յոգայի պրակտիկաները հիմնականում սիրողական բնույթի են և մեծ մասամբ իրականացվում են մարզական ակումբներում՝ շեշտադրելով ֆիզիկական հմտությունների զարգացումը:

Յոգայի աննախընթաց զարգացումը խթանում է նաև բառապաշարի, հատկապես տերմինաբանության հարստացումը ու կատարելագործումը՝ ենթադր

Ռիտա Սադաթելյան – բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ հայոց լեզվի ամբիոնի դոցենտ

Рита Сагатеян – кандидат филологических наук, доцент кафедры армянского языка ЕГУ

Rita Saghatelian – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at YSU Chair of Armenian Language

Էլ. փոստ՝ saghatelianrita@ysu.am ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5741-9001>

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 07.10.2026

Գրախոսվել է՝ 13.10.2026

Հաստատվել է՝ 22.10.2026

© The Author(s) 2026

րելով նաև նորանոր տերմինների առաջացում, ինչը պահանջում է լեզվաբանական լուրջ քննություն, քանի որ դրանց ճշգրիտ ըմբռնումը կարևոր նշանակություն ունի ոչ միայն յոգայի փիլիսոփայության ընկալման, այլև նրա պրակտիկաների գրագետ կատարման համար:

Յոգայի տերմինները հիմնականում փոխառություններ են, որոնք հայերենում գրեթե ուսումնասիրված չեն: Յոգայի ընդհանուր փիլիսոփայության, նրա կառուցվածքի ու տեսակների վերաբերյալ բազմաթիվ հրապարակումների և հետազոտությունների ֆոնին կարելի է ասել յոգայի տերմինային համակարգը մեզանում լեզվական քննության գրեթե չի ենթարկվել:

Սակայն ի հակակշիռ յոգայի տերմինային համակարգի լեզվական սակավ վերլուծությունների՝ պետք է ասենք, որ համացանցում շատ տարածված են յոգա տերմինների տարալեզու և տարատեսակ բառարաններ, որոնք էլ մենք հիմք ենք ընդունել մեր քննության ժամանակ: Սակայն մեզ համար առաջին հերթին սկզբնաղբյուր են ծառայել յոգայի մարգիչները, որոնցից անմիջաբար հավաքել ենք յոգայի պրակտիկաներին վերաբերող տերմինները՝ դրանք համեմատելով անգլալեզու և ռուսալեզու մարգիչների անցկացրած յոգա պրակտիկաների հետ, որոնց հետևել ենք յուրօրյան տարբեր ալիքներով: Հետևաբար, մեր քննության կենտրոնում հիմնականում այն տերմիններն են, որոնք յոգայի հիմքն են և լայն կիրառություն ունեն մարզական տարբեր ակումբներում:

Քանի որ յոգա տերմինների սկզբնաղբյուրը նույնն է՝ սանսկրիտը, որտեղից այն տարածվել է ամբողջ աշխարհով մեկ, ուստի այն չէր կարող իր ազդեցությունը չթողնել նրա տերմինային համակարգի ձևավորման վրա ամբողջ աշխարհում: Այս տեսանկյունից ճիշտ չի լինի դրանք մեկուսացված քննել միայն հայերենում: Յոգայի տերմինային համակարգի համակողմանի պատկերը ունենալու համար նպատակահարմար ենք գտել զուգահեռներ անցկացնել նաև անգլերենի և ռուսերենի հետ՝ հասկանալու համար յոգայի տերմինների տարբեր լեզուներում տեղայնացվելու հիմնական միտումներն ու առանձնահատկությունները: Ուստի մեր հետազոտության ընթացքում հենվել ենք ոչ միայն հայ, այլև անգլերեն և ռուսերեն լեզվաբանական տեսական մտքի վրա, մասնավորապես՝ բառապաշարային զարգացումների, իմաստաբանության և բառակազմության շրջանակներում:

Յոգայի տերմինների հայերեն համարժեքների վերհանման դեպքում հենվել ենք Լ. Թեյլանի տեսական այն դրույթի վրա, որ «լեզվական համակարգի ներսում գործող ինքնամաքրման շարունակական գործընթացի շնորհիվ և նորմավորողների միջնորդությամբ բառապաշարը աստիճանաբար զտվում է օտարաբանություններից, իսկ փոխառություններն ու կիսապատճենումների ոչ հայերեն բաղադրիչները ժամանակի ընթացքում կարող են տեղի տալ հայերեն առավել հաջողված տարբերակների առջև»¹:

Յոգայի տերմինաբանության ամբողջական ուսումնասիրության համար կարևոր է նաև նրա բառակազմական օրինաչափությունների վերհանումը: Բառակազմական կաղապարների համակարգված վերլուծության հարցում կար-

¹ Արդի հայերենի բառապաշարի զարգացման և կանոնարկման հիմնախնդիրներ (հոդվածների ժողովածու), Եր., 2020, էջ 102:

նորել ենք Հանս Մարչանդի մոտեցումները: Լեզվաբանը բազմաբաղադրիչ բառերը դիտում է որպես իմաստային խտացման միջոցներ, ինչը շատ լավ դրսևորվում է յոգայի ասանաների անվանումներում²: Վերջինս կարևորում է լեզվի ստեղծագործական ներուժը բառաշինության ոլորտում. «Բառակազմությունը այն ոլորտն է, որտեղ լեզուն դրսևորում է իր ամենամեծ ստեղծագործական ուժը, հատկապես բառաբարդման և ածանցման միջոցով»³: Մարչանդը ընդգծում է նաև բազմաբաղադրիչ բառերի նկարագրական բնույթը. «Բարդ բառերը հաճախ արտահայտում են խտացված նկարագրություններ, առարկաներ կամ գործողություններ»⁴: Այս տեսական դրույթները հնարավորություն են տալիս հիմնավորելու ասանաների անվանումների նկարագրական բնույթը ժամանակակից լեզուներում:

Ռուս լեզվաբանական դպրոցում մանրամասնորեն ուսումնասիրվել է բառակազմության և իմաստաբանության փոխկապակցվածությունը: Հատկապես արժեքավոր է Ե. Ս. Կուրբյակովայի այն տեսակետը, ըստ որի՝ բառի ձևն ու իմաստը լեզվական գիտակցության մեջ հանդես են գալիս որպես միասնական ամբողջություն. «Բառի իմաստը գոյություն չունի իր սեփական ձևից դուրս, և բառակազմական կառուցվածքը բառիմաստի արտահայտման հիմնական գործոններից մեկն է»⁵:

Այս մոտեցումը հատկապես կարևոր է յոգայի տերմինաբանության համար, որտեղ բառի ձևը և իմաստը անքակտելիորեն կապված են: Համեմատվող երեք լեզուներում էլ յոգայի տերմինային համակարգի «առյուծի բաժինը» սանսկրիտից կատարված փոխառություններն են՝ տվյալ լեզվի հնչյունական և լեզվական որոշակի առանձնահատկությունների դրսևորմամբ:

Մեր վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ յոգայի տերմինները սանսկրիտից ժամանակակից լեզուներ են թափանցել հիմնականում անգլերենի միջնորդությամբ: Անգլերենը սանսկրիտից ուղղակի փոխառել է տերմինները՝ դրանք ձուլելով իր բառապաշարին: Հետագայում ռուսերենը անգլերենից գրեթե նույնությամբ վերցրել է այդ տերմինները՝ հարմարեցնելով ռուսերենի հնչյունական համակարգին, ինչպես՝ *anahata-анакхата*, *brahman-брахман*, *bandha-бандха*, *buddhi-буддхи*, *dhyana-дхьяна*, *samadhi-самадхи* և այլն:

Զբաղառելով անգլերենի անմիջական ազդեցությունը՝ կարծում ենք, որ յոգայի տերմինները հայերենը վերցրել է ռուսերենի միջնորդությամբ, սակայն անգլերենի նման պահպանել է սանսկրիտյան հնչյունական կազմը, ինչպես անահատա - *anahata*, բրահման - *brahman*, բուդդհի - *buddhi*, դիյանա - *dhyana*, սամադհի - *samadhi* և այլն:

Յոգայի տերմինների մեծ մասը հայերենում չունի իր համարժեքը, որը բացատրվում է հետևյալ հանգամանքներով.

² Տե՛ս **Marchand, H.** The categories and types of present-day English word-formation. C. H. Beck, 1969.

³ Նույն տեղում, էջ 2:

⁴ Նույն տեղում:

⁵ **Кубрякова, Е. С.** Лексическое значение слова. Проблемы семантики и словообразования. М., Русский язык, 2004, с. 126.

1. Ինչպես գիտենք, ցանկացած լեզվի բառապաշար ունի միջազգային տերմինների շերտ: Յոգայի տերմինների մեծ մասը սանսկրիտից անցել է ժամանակակից լեզուներ և գործածվում է գրեթե ամբողջ աշխարհում: Միջազգայնացած լինելու հանգամանքով էլ պայմանավորված յոգայի տերմինների զգալի մասը չի տեղայնացվում: Սրանք հիմնականում յոգայի փիլիսոփայական հիմնարար հասկացություններն են, որոնք լիովին ձուլվել են ոչ միայն մեր, այլև անգլերենի և ռուսերենի բառապաշարին, օրինակ՝ չակրա-chakra-чакра- էներգետիկ կենտրոններ մարդու մարմնում, պուրուշա-purusha-пुरुша-մաքուր գիտակցություն, պրանա-prana-прана-կենսաէներգիա, մանտրա-mantra-мантра-սրբազան ձայն, նիրվանա-nirvana, нирвана-կապանքներից ազատագրում, գերագույն խաղաղություն և այլն: Որպես կանոն՝ ժամանակակից լեզուներում չեն թարգմանվում նաև յոգայի տարբեր պրակտիկաների անվանումները, ինչպես՝ հաթհա յոգա-hatha yoga-хатха йога, ռաջա յոգա-raja yoga-раджа йога, քարմա յոգա-karma yoga-карма йога, ջանա յոգա-jana yoga-джана йога, աշտանգա յոգա-ashtanga yoga-аштанга йога, կունդալինի յոգա-kundalini yoga-кундалини йога, վինյասա յոգա-vinyasa yoga-виньеса йога և այլն: Այս դեպքերում տեղային համարժեքը «երկրորդական պլան է մղվում՝ պայմանավորված օտար բառի, այսպես կոչված, միջազգայնացված լինելու հանգամանքով»⁶:

Մենք նույնպես այն կարծիքին ենք, որ այս տերմինների հայերենացումը միջազգային հաղորդակցելիության տեսանկյունից նպատակահարմար չէ: Սրանց ազգայնացմամբ նաև մեր լեզուն միջազգային ակունքներից կտրելու վտանգ ենք տեսնում: Այս կարգի տերմինները կարող են ընդամենը յոգայի տերմինաբանական համակարգի մաս կազմել և յուրացվել ոլորտի ներկայացուցիչների և դրանով զբաղվողների կողմից:

2. Շատ հաճախ էլ հայերենում և համեմատվող լեզուներում առավելությունը տրվում է սանսկրիտ տարբերակներին, քանի որ ազգային համապատասխան համարժեքները ամբողջությամբ չեն արտահայտում դրանց տերմինային նշանակությունը: Այս դեպքում բնօրինակների ընտրությունն «արդարացվում է»՝ պայմանավորված դրանց արտահայտած իմաստային նրբերանգներով⁷:

Այսինքն՝ ժամանակակից լեզուները նախապատվությունը տալիս են սանսկրիտին՝ տերմինային ճշգրտության պահանջով պայմանավորված: Օրինակ՝ *asana*-ն հայերենում երբեմն սխալմամբ թարգմանվում է *վարժություն*, մինչդեռ յոգայում այն ավելի լայն իմաստ ունի, քան սովորական ֆիզիկական վարժությունը: Ասանան սանսկրիտից թարգմանաբար նշանակում է նստելու դիրք և ընկած է յոգայի բոլոր դիրքապահումների անվանումների բառակազմական հիմքում, այսինքն՝ ժամանակի ընթացքում զարգացնելով իր իմաստը՝ յոգայի պրակտիկայում այն սկսեց նշանակել մարմնի ցանկացած յոգայական դիրք: Յոգայում ասանան գիտակցական դիրքապահում է, որը մարմինը նախապատրաստում է երկարատև կենտրոնացման համար՝ ստեղծելով մարմնամիտք ներդաշնակություն: Մեկ այլ դեպքում յոգա պրակտիկան նույնացվում է սովորական պարապմունքի կամ դասի հետ, որը դարձյալ ճիշտ չէ, որովհետև յոգայի պրակտիկաները շատ ավելի խորը փիլիսոփայական իմաստ ունեն, և

⁶ Ավետիսյան Յու., Թեյան Լ., Սարգսյան Լ., Արդի հայերենի բառապաշարը, Եր., 2020, էջ 91:

⁷ Տե՛ս Ավետիսյան Յու., Հայոց լեզու և խոսքի մշակույթ, գիրք Բ, Եր., 2015, էջ 52:

տերմինի սխալ թարգմանությունը յոգան կտրում է իր կրոնական հիմքերից՝ այն դիտելով որպես ժամանակակից ֆիթնեսի մի տեսակ:

Մեր ուսումնասիրած լեզուներում հանդիպում են բազմաթիվ այլ տերմինների բառացի թարգմանություններ, որոնք այդպես էլ չեն ամրագրվում որպես ազգային համարժեքներ, քանի որ ամբողջությամբ չեն արտահայտում տվյալ տերմինների կրոնական և փիլիսոփայական ենթատեքստերը և իմաստային նրբերանգները, օրինակ՝ *vrtti*-ն համապատասխանաբար թարգմանվում է մտքի տատանում-*mental fluctuations-колебания* *yama*, մինչդեռ յոգայում այն գիտակցության ձևափոխությունների միջոցով մտքի անվերահսկելի շարժումների կառավարումն է: Նույնը կարող ենք ասել *karma*-յի մասին: Թեև երեք լեզուներում էլ տերմինի բառացի թարգմանության առկայությանը՝ պատճառահետևանք-*action and consequence-закон причин и следствия*, մարզիչները գործածում են սանսկրիտ տարբերակը, քանի որ փիլիսոփայական առումով քարման ոչ միայն գործողությունն է, այլև դրա շարժառիթը և անխուսափելի արդյունքը: Յոգայում քարմայի հիմքում ընկած է արարքի անհետևանք չանցնելու գաղափարը:

Այս դեպքերում սանսկրիտին հավատարիմ մնալը ոչ միայն արդարացված է, այլև պարտադիր, քանի որ յոգա տերմինների առկայությունը տարբեր լեզուներում սոսկ լեզվական երևույթ չէ. այն ենթադրում է նաև յոգայի ուսմունքի տարածում և միջմշակութային փոխանակումներ: Ուստի յոգայի փիլիսոփայության տեսանկյունից ազգային համարժեքները ամբողջությամբ չեն արտահայտում տվյալ տերմինների իմաստային նրբերանգները՝ իրենց տեղը զիջելով սանսկրիտ տարբերակներին:

Բառացի թարգմանությունները տերմինները կտրում են յոգայի փիլիսոփայությունից և կրոնական հիմքերից նաև հետևյալ օրինակներում. *yama*-ն հայերենում դարձել է՝ էթիկական արգելքներ, անգլերենում՝ *ethical rules*, ռուսերենում՝ *этическая дисциплина*, այնինչ փիլիսոփայական ենթատեքստում յաման էթիկական սկզբունքների ամբողջություն է, որը կարգավորում է մարդու հարաբերությունները արտաքին աշխարհի հետ: *Prana*-յի բառացի թարգմանությունները՝ կենսաէներգիա-*vital energy-жизненная энергия*, նույնպես լիարժեք չեն արտահայտում տվյալ տերմինի բովանդակային ծավալը. պրանան հնդկական փիլիսոփայության մեջ ընկալվում է ոչ թե պարզապես որպես շնչառություն, այլ կյանքի շարժիչ ուժ, որը միավորում է մարմինը, հոգին և տիեզերքը: Յոգայի փիլիսոփայական ըմբռնմամբ՝ այն միջնորդ է մարմնի և գիտակցության միջև: Նույնը կարող ենք ասել *nadi*-ի մասին՝ էներգետիկ ուղիներ-*energy channel-энергетические каналы*. յոգայում նաղիները կենսական էներգիայի նուրբ ալիքներ են, որոնցով պրանան շրջանառվում է մարմնի մեջ:

Այսպիսով, յոգայի տերմինների կիրառումը տարբեր լեզուներում վկայություն է նաև մշակութային ներթափանցումների, և այս հանգամանքը չպետք է անտեսել դրանց հնարավոր ազգային համարժեքները ստեղծելիս:

Խոսելով մարզական տերմինների ազգայնացման խնդիրների մասին՝ Կուզնեցովան գրում է. «Սպորտային տերմինաբանությունը կենդանի համակարգ է, որտեղ համարժեքները անընդհատ զարգանում են: Նման տերմինները թարգմանելիս կարևոր է հաշվի առնել ոչ միայն բառապաշարային ճշգրտությունը, այլև մշակութային համատեքստը, տերմինի գործառույթը և լսարանի կողմից

դրա ճանաչելիության աստիճանը: Կարևոր է, որ թարգմանիչը ունենա ոչ միայն լեզվական իմացություն, այլև խորացած լինի սպորտային մշակույթի մեջ»⁸:

Այս առումով յոգայի տերմինային համակարգը ավելի «զգայուն է», քանի որ այն ներառում է մի ամբողջ կրոնական ուսմունք, և յոգա տերմինների ազգայնացումը դրանց կրոնական-փիլիսոփայական համատեքստից դուրս առնվազն թերի կլինի: Ընդհանրապես յոգա տերմինները թարգմանելիս միայն լեզվի իմացությունը բավարար չէ. նախընտրելի է, որ թարգմանիչը մասնակցած լինի յոգա պրակտիկաների, առնվազն ծանոթ լինի ասանաների կատարման մեխանիզմին: Ինչպես իրավացիորեն նկատել է Լ. Թեյլանը. «Նոր հասկացություններ նշանակող բառերի կերտումն ըստ էության որևէ հասկացություն արտահայտող օտար բառի առավել համարժեք (հաջողված) հայերեն թարգմանությունն է, իսկ հաջողվածության չափանիշն էլ տվյալ փուլում լեզվի կանոնին ու կիրարկմանը ներդաշնակելն է ու դրանում ամրանալու հեռանկարը»⁹:

Բառի ազգայնացման կարևոր հանգամանք է նաև օտար բառի համեմատ տեղային համարժեքի ավելի կարճ ու բարեհունչ լինելը: Ինչպես նկատել է Յու. Ավետիսյանը. «Բառի տարածվելու և համագործածական դառնալու տեսակետից չափազանց կարևոր են բառի նաև ձևային-արտասանական հատկանիշները: Նոր կազմված կամ փոխառյալ նորաբանությունը նախընտրելի է, որ լինի կարճ և բարեհունչ»¹⁰:

Յուրօրյան ալիքներով հետևելով տարբեր լեզուներով անցկացվող պրակտիկաների համոզվեցինք, որ յոգայի տերմինների արդեն ազգայնացված համարժեքները մեր ուսումնասիրած լեզուներում չեն ամրապնդվում զուտ այն պատճառով, որ մարզիչները նախապատվությունը տալիս են սանսկրիտի ավելի կարճ տարբերակներին, օրինակ $ut(ni\dot{d}ha)+tan(\dot{a}qel, երկարացնել)+asana(դիրք)=ամբողջ մարմնով ձգում առաջ/ուստտանասանա, standing forward bend//uttanasana, поза полного наклона вперед/уттанасана, pascima (թիկունք, մեջքի հատված)+uttana(ni\dot{d}ha ձգում)+asana(դիրք) = առաջ թեքված նստած դիրք-seated forward bend, наклон вперед из положения сидя, sarva (ամբողջ, լիարժեք)+anga(մարմնի մաս)+asana(դիրք) = ամբողջ մարմնի դիրք/սարվանգասանա, shoulder stand//all-limbs pose//sarvangasana, стойка на плечах/сарвангасана, viparita(շրջված, հակառակ)+karani(գործողություն, կատարում) = շրջված մոմի դիրք/նոսքերը բարձրացված պատի մոտ դիրք/վիպարիտա կարանի, -legs-up-the wall pose//viparita karani-поза согнутой свечи/випарита карани (խոնարհված մոմի դիրք) և այլն:$

Ինչ վերաբերում է յոգա տերմինների ազգայնացման խնդրին, պետք է ասել, որ այն միշտ էլ արդիական է. չնայած թե՛ հայերենում, թե՛ անգլերենում և թե՛ ռուսերենում սանսկրիտյան փոխառությունները յոգայի տերմինների առաջացման հիմնական աղբյուրն են, այնուամենայնիվ ժամանակի ընթացքում գոնե դրանց մի մասի ազգայնացումը պարտադիր է և բխում է ոչ միայն լեզվի, այլև

⁸ Кузнецова П.А., Особенности перевода эквивалентов спортивной терминологии с английского на русский язык // Вестник науки, №6(87), Том 1, 2025, с. 1159.

⁹ «Արդի հայերենի բառապաշարի զարգացման և կանոնարկման հիմնախնդիրներ (հոդվածների ժողովածու)», Եր., 2020, էջ 95:

¹⁰ Ավետիսյան Յու., Հայոց լեզու և խոսքի մշակույթ, գիրք Ա, Եր., 2014, էջ 24:

լեզվակիրների ընդհանուր շահերից, այն է՝ ունենալ յոգա տերմինների մշակված ու կանոնարկված համակարգ, որը կհեշտացնի յոգա պրակտիկաների գրագետ և ճիշտ իրացումը հանրության լայն շրջանների կողմից: Չպետք է անտեսել նաև այն կարևոր հանգամանքը, որ փոխառյալ բառերի փոխարինումը ազգային համարժեքներով լուծում է անհարկի փոխառություններից լեզուն զտելու, մաքրելու կարևոր խնդիրը:

Պետք է նկատի ունենանք նաև, որ չնայած «հաջող փոխառությունը անփոխարինելի հարստություն է, բայց հայերեն համարժեքը ունի մի անուրանալի առավելություն. դա հասկանալի լինելն է»¹¹:

Մեր հետազոտությունը ցույց տվեց, որ յոգայի տերմինների մի զգալի մասի ազգային համարժեքները մեր ուսումնասիրած լեզուներում արդեն ստեղծվել են, չնայած շատ դեպքերում հեռու են գործածվելու ավանդույթից: Այս առումով հայերենում նույնպես ունենք բավականին գոհացուցիչ պատկեր. մարզական ակումբներում հետևելով ֆիթնես և յոգա պարապմունքներին՝ նկատել ենք, որ ի տարբերություն ֆիթնեսային տերմինների, որոնց մեծ մասը գործածվում է անգլերեն, յոգայի հատկապես այն տերմինները, որոնք ընկած են պրակտիկաների հիմքում, հիմնականում թարգմանվում են մարզիչներ կողմից:

Մեր կարծիքով՝ սրա պատճառն այն է, որ առաջին դեպքում տերմինների հիմքը անգլերենն է, որը ավելի հեշտ է ու հատկապես երիտասարդության շրջանում տարածված, իսկ յոգայի դեպքում սանսկրիտ տերմինների իմաստը դժվարընկալելի է, հետևաբար դրանց ազգայնացումը ավելի հրատապ է:

Յոգայի տերմինների կիրառական առանձնահատկությունները երեք լեզուներում հասկանալու համար մենք յուրօրյան տարբեր ալիքներով ուշիուշով հետևել ենք յոգայի՝ մեզ հետաքրքրող տարբեր լեզուներով պրակտիկաների և հանգել հետևյալին. վերը ներկայացրած տերմինները անգլերենում և ռուսերենում մարզիչները ավելի հաճախ գործածում են սանսկրիտ տարբերակներով՝ չնայած ազգային համարժեքների գոյությանը, իսկ հայերենը նախապատվությունը տալիս է նկարագրական եղանակով ստեղծված հայերեն համարժեքներին: Սա մենք բացատրում ենք նրանով, որ հայերենը միշտ էլ միտված է ցանկացած փոխառություն հայացնելու, ինչպես նաև օտար տերմինների դժվար ընկալման խնդիր կա հատկապես յոգայով զբաղվող տարեց մարդկանց համար:

Յոգայի տերմինների տեղայնացման ամենակենսունակ ուղիներից մեկը պատճենումն է, այսինքն՝ օտար բառերի և կամ բաղադրության բաղադրիչների կառուցվածքային և իմաստային թարգմանությունը:

Սանսկրիտում դիրքապահումների անվանումները հիմնականում բարդ բառեր են, որոնց առաջին բաղադրիչը անվանում է կենդանին, առարկան կամ մարմնի որևէ մասը, իսկ երկրորդը asana-ն է, որը հուշում է, որ խոսքը մարմնի դիրքի մասին է: Այս տերմինները ժամանակակից լեզուները տեղայնացրել են բաղադրիչների բառացի թարգմանությամբ՝ պատճենելով դրանց և՛ իմաստը, և՛ կառուցվածքը, օրինակ՝ ardha(կես)+chandra(լուսին)+asana(դիրք)=կիսալուսնի դիրք - half moon pose - поза полу-месяца, adho(ներքև)+mukha(երես)+svana(շուն)+asana(դիրք)= շուն՝ նայող ներքև - down-ward-facing dog - собака мордой вниз, baddha(կապած)+kona(անկյուն)+asana(դիրք)= կապված անկյան կամ թիթեռնիկի

¹¹ Յու. Ավետիսյան, Լ. Թեյլան, Լ. Սարգսյան, նշվ. աշխ., էջ 11:

դիրք - bound angle pose//butterfly pose - поза бабочки// связанного, lola (ճոճվող, կախված)+asana(դիրք)= ճոճվող դիրք//կախված դիրք - pendant //dangling pose-поза кулона, tada(լեռ)+asana(դիրք)= լեռան դիրք - mountain pose - поза горы, bala(երեխա)+asana(դիրք)= երեխայի դիրք - childs pose - поза ребенка, vira(հերոս)+asana(դիրք)= հերոսի դիրք - hero pose - поза героя, vrksa(ծառ)+asana(դիրք)= ծառի դիրք - tree pose - поза дерева, sav(դիակ)+asana (դիրք)= դիակի դիրք - corpse pose - поза трупа, trikona (եռանկյունի)+asana(դիրք)= եռանկյան դիրք - triangle pose-поза треугольника և այլն:

Յոգայի տերմինային համակարգում առանձին խումբ են իմաստային նորաբանությունները. սրանք այն բառերն են, որոնք տերմինային նոր արժեք են ձեռք բերել և հիմնականում բառացի թարգմանությամբ էլ հայերենացվել են:

Իմաստային տեղաշարժերն այս համակարգում մեծ մասամբ հետևանք են բառիմաստի կամ բառակապակցական միավորների պատճենման: Յոգայի տերմինները մեծ մասամբ բառակապակցություններ են, և դրանց պատճենման արդյունքում են ի հայտ գալիս նոր իմաստներ, որոնք պայմանավորված են տվյալ բառակապակցությունների բաղադրիչների փոխաբերական ու փոխանվանական գործածությամբ, և չնայած սրանք պատճենումներ են, այնուամենայնիվ «նոր և գոյության իրավունք ստացած իմաստներ են, հետևաբար դրանց լեզվական արձանագրումը անհրաժեշտ է»¹²:

Հարկ է նկատել, որ ոչ միայն յոգայում, այլև գիտության, սպորտի, այսօր արդեն տեղեկատվական տեխնոլոգիաների և այլ ոլորտների հազարավոր տերմիններ ձևավորվել են բառի իմաստային զարգացման արդյունքում¹³:

Ընդհանրապես, յոգայի ուսմունքի հիմքում ընկած է մարդու և բնության սերտ կապը, իսկ նրանց կապող օղակը կենդանական և բուսական աշխարհն է: Պատահական չէ, որ ասանաները հիմնականում նմանակումներ են կենդանական ու բուսական աշխարհին: Փաստորեն, դեռևս սանսկրիտում այս տերմինները ձևավորվել են բառիմաստի ընդլայնման հիման վրա. օրինակ՝ սանսկրիտ *kapota* (աղավնի) բառը տերմինային նոր արժեք է ձեռք բերել *kapotasana* բարդությունում, որը հայերենում թարգմանվել է աղավնու դիրք, անգլերենում՝ *pigeon pose*, ռուսերենում՝ *поза голубя*: Կենդանիների և բույսերի անվանումների իմաստների ընդլայնմամբ են առաջացել ասանաների տասնյակ այսպիսի անվանումներ, այսինքն՝ լեզվում վաղուց արդեն առկա բառերին հավելվել է տերմինային նոր իմաստ, ինչպես *bheka+asana* = գորտի դիրք - *frog pose* - поза лягушки, *baka+asana*= կարապի կամ ագռավի դիրք - *crow pose* - поза журавля, *bhujang+asana* = օձի/կորբայի դիրք - *cobra pose* - поза кобры, *ustra+asana*= ուղտի դիրք-*camel pose* - поза верблюда, *simha+asana*= առյուծի դիրք - *lion pose* - поза льва, *co+mukha+asana*(դիրք) = կովի դիրք - *cow face pose* - поза коровьей головы//поза головы коровы, *vrscika+asana*= կարիճի դիրք - *skorpion pose* - поза скорпиона, *matsya+asana*= ձկան դիրք - *fish pose* - поза рыбы, *marjarya+asana*= կատվի դիրք - *cat pose* - поза кошки, *vrksa+asana* = ծառի դիրք - *tree pose* - поза дерева, *padma+asana*= լոտոսի դիրք - *lotus pose* - поза лотоса և այլն:

¹² Յու. Ավետիսյան, Լ. Թեյան, Լ. Մարգարյան, նշվ. աշխ., էջ 137:

¹³ Տե՛ս Սաղաթեյան Ռ., Բառիմաստի ընդլայնումը որպես ֆիթնեսային տերմինների առաջացման աղբյուր, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Բանասիրություն», ԵՊՀ, 2021, № 2, 72-79 էջեր:

Ընդ որում, պետք է ասենք, որ յոգայի պրակտիկաների ժամանակ մարզիչները այս տերմինները գործածում են ավելի կարճ տարբերակով, ինչպես՝ **առյուծ, կատու, գորտ, կարիճ, կորբա, ձուկ** և այլն:

Ամփոփելով ասենք, որ յոգայի համընդհանուր տարածումը հանգեցրել է ոչ միայն նրա պրակտիկ մեթոդների, այլև տերմինաբանական համակարգի լայն կիրառությանը՝ առաջ բերելով նոր տերմիններ, որոնք մուտք են գործել տարբեր լեզուներ հիմնականում փոխառության, պատճենման և բառիմաստի ընդլայնման ճանապարհով:

Յոգայի տերմինների մեծ մասը փոխառություն է սանսկրիտից և մեծ մասամբ չունի ազգային համարժեքները: Սա բացատրվում է մի քանի գործոններով՝ սանսկրիտ տերմինների կարճությամբ, միջազգային ճանաչելիությամբ և ավանդույթի ուժով, ինչպես նաև տերմինային ճշգրտության պահանջով:

Մինևս ժամանակ, ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ազգային համարժեքների ստեղծումն ու կիրառումը կարող են նպաստել յոգայի հասանելիությանը և լայն հանրության կողմից դրա գիտակցված ընկալմանը:

РИТА САГАТЕЛЯН – Термины йоги в армянском языке: особенности и проблемы их локализации. – В современном мире в условиях глобализации языки постоянно взаимодействуют друг с другом, вследствие чего термины из культурной, научной и ряда других сфер проникают из одного языка в другие. Одной из таких сфер является йога, которая, возникнув в Индии, сегодня уже получила широкое распространение во всем мире. Параллельно с распространением йоги в разных языках сформировалась и ее терминологическая система, имеющая в основном санскритское происхождение. В армянском языке термины йоги также являются прямыми или опосредованными заимствованиями из санскрита и до сих пор крайне мало подвергались лингвистическому анализу.

Цель данной статьи — изучить особенности проникновения, применения и локализации терминов йоги в армянском языке в сопоставлении с английским и русским языками.

Исследование основано на различных современных лингвистических подходах, касающихся развития словарного запаса, словообразования и семантики.

Несмотря на то, что санскритские заимствования продолжают преобладать в современных языках, создание национальных эквивалентов играет важную роль для понятности терминов и их восприятия широкой общественностью. Поэтому систематическое изучение и упорядочение системы терминов йоги является одной из важных задач армянской лингвистики, на решение которых и направлено данное исследование.

Ключевые слова: терминология йоги, заимствования, санскрит, калькирование, семантическая инновация

RITA SAGHATELYAN – Yoga Terminology in Armenian: Features and Issues of Its Localization. – In the modern world, under conditions of globalization, languages are in constant interaction with one another, resulting in the migration of cultural, scientific, and other terms across languages. One such domain is yoga, which originated in India and has now become widespread across the world. Along with the global dissemination of yoga, its terminological system has also developed in various languages, predominantly of Sanskrit origin.

In Armenian, yoga terminology likewise consists of direct or mediated borrowings from Sanskrit and has undergone only limited linguistic analysis.

The aim of this study is to examine the features of the introduction, usage, and localization of yoga terminology in Armenian in comparison with English and Russian.

The research is based on contemporary linguistic approaches to vocabulary development, morphology, and semantics.

Although Sanskrit borrowings continue to predominate in modern languages, the creation of native equivalents plays an important role in enhancing the comprehensibility of terms and their perception

by the general public. Therefore, the systematic study and standardization of yoga terminology is an important task for Armenian linguistics, which this research aims to address.

Key words: *yoga terminology, Sanskrit, borrowings, localization, calquing, semantic innovation*

Էթիկայի վերաբերյալ հայտարարություն

Հեղինակը հաստատում է, որ պահպանվել են հետազոտությանը վերաբերող էթիկական բոլոր պահանջները:

Շահերի բախման վերաբերյալ հայտարարություն

Հեղինակը հաստատում է, որ շահերի բախում առկա չէ:

Գրականության ցանկ/References

Արդի հայերենի բառապաշարի զարգացման հիմնախնդիրներ(հոդվածների ժողովածու), (2020), Երևան (Ardi hayereni barapashari zargacman himnaxndirner (hodvatsneri zhoxovatsu), (2020), Yerevan):

Ավետիսյան Յու. և այլք (2014): Հայոց լեզու և խոսքի մշակույթ, գիրք Ա, Երևան (Avetisyan Yu. ev aylq (2014): Hayoc lezu ev xosqi mshakuyt, girq A, Yerevan):

Ավետիսյան Յու. և այլք (2015): Հայոց լեզու և խոսքի մշակույթ, գիրք Բ, Երևան (Avetisyan Yu. ev aylq (2015): Hayoc lezu ev xosqi mshakuyt, girq B, Yerevan):

Ավետիսյան Յու., Թելյան Լ., Սարգսյան Լ.(2020): Արդի հայերենի բառապաշարը, Երևան (Avetisyan Yu., Telyan L. (2020): Sargsyan L., Ardi hayereni barapashare, Yerevan):

Սաղաթելյան Ռ., Բաղդասարի ընդլայնումը որպես ֆիթնեսային տերմինների առաջացման աղբյուր, «Բանբեր Երևանի համալսարանի.Բանասիրություն», ԵՊՀ, 2021, № 2, 72-79 էջեր (Saghatelian R., (2021/2): Barimasti yndlajnumy vorpes fitnesajin terminneri arajacman axbjur, EPH, Yerevan, 72-79 eger):

Кубрякова, Е. С. (2004). Лексическое значение слова. Проблемы семантики и словообразования. Москва. Русский язык.

Кузнецова П.А. (2025). Особенности перевода эквивалентов спортивной терминологии с английского на русский язык // Вестник науки, № 6(87), Том1.

Marchand, H. (1969). The categories and types of present-day English word-formation. C. H. Beck.

Համացանցային աղբյուրներ

Russian Yoga Federation. (n. d.). Glossary of yoga terms. Retrieved January 2026, from <https://russian-yogafederation.ru>

Yoga Journal Russia. (n. d.). Yoga dictionary. Retrieved January 2026, from <https://yogajournal.ru>

MasterClass. (n. d.). 33 common yoga terms: Essential yoga glossary. Retrieved January 2026, from <https://www.masterclass.com>

Yoga Practika, <https://www.yoga.ru>, Энциклопедия асан- Энциклопедия йоги - ЙОГА.РУ.

YogaStudio.by, <https://yogastudio.by>, Словарь йогических терминов.

Yoga Practika, <https://www.yoga.ru>, Англо-русская шпаргалка для преподавателей йоги и учеников.

Englishdom, <https://www.englishdom.com>, Английский для йоги: части тела, упражнения, позы.